

Захар Беркут (стисло)

Іван Франко

I

Це було навесні 1241 року. Тугару Вовкові князь Данило подарував великі землі в Тухольщині. Відсвяткувавши цю подію, боярин вийшов на велике полювання разом зі своїми гостями та стрільцями.

Лови на великого звіра були небезпечною розвагою. Інколи ні стріли, ні рогатини, ні навіть спис не допомагали угамувати хижака. Тому люди дивувалися, бачачи поруч із Тугаром його доньку, Мирославу. Дівчина була вродлива, добра, ніжна і разом із тим сильна, смілива. Ще при народженні вона втратила матір, а нянька, проста жінка, привчала її до всякої роботи; батько ж брав всюди з собою й учив долати всілякі труднощі.

На стрімкім підгір'ю, вкритім густими деревами та буреломом, було головне лежбище ведмедів. Туди й прямував Тугар Вовк, взявши за провідника місцевого сміливця Максима Беркута. Той розставив мисливців у два ряди, не знав тільки, що робити з Мирославою, але дівчина не відступила від свого наміру полювати разом із чоловіками.

Коли перед ловцями постала перешкода — купа звалищ, мов висока башта, ті пішли в обхід, а Мирослава стала сміливо видиратися нагору. Порохняве дерево проломилася під нею, вона провалилася й опинилася біля величезної ведмедиці з ведмежатами. Тікати було нікуди. Мирослава затрубила в ріг, кличучи на допомогу, звірина кинулась на неї й поранилася об ратище мисливиці. Ведмедиця, розлютившись, стрибнула до дівчини, але впала від удару чийогось списа.

Це був Максим.

Між молодими людьми, мов іскра, проскочило сердечне почуття. Тугар Вовк хвалив Максима й щиро дякував йому.

II

Мисливці поверталися додому, й Максим із гордістю показав дорогу через гори, зроблену тухольцями.

Тугар Вовк став розпитувати Максима про батька, чи правда те, що Захар Беркут має велику владу над громадою. Юнак сказав, що громада — сама найбільша влада. І батько не може її бунтувати, бо вона гнівається на боярина, який захопив громадський ліс і полонину. Тугар Вовк зверхньо відповів, що землю йому подарував князь.

Посеред села їм зустрілися троє старих, що несли сріблом окований ланцюг у вигляді персня. Вони зупинялися коло кожного двору й запрошували на копу (на збори). Запросили й боярина, хоч той і посміявся з такого звичаю. Максим порадив Тугарові прийти на громадський суд, Мирослава його підтримала, боярин неохоче погодився піти подивитися на копу.

Провідник Максим показав Тугару й Мирославі священний камінь тухольців

Сторож, розповів легенду про нього.

III

За селом Тухля посеред поля стояла величезна липа, яку мешканці вважали божим даром і біля якої вони влаштовували віче (народні збори).

Захар Беркут, мов стародавній дуб-велетень, стояв і дивився на тухольську громаду. Він радів, що громада була дружною в праці, у радості та горі, давала всьому лад. Тут не було бідних, а збірники податків остерігалися чинити несправедливо. І все завдяки його впливові, його мудрому керівництву. Порядки тут святі, але не заради пошани, а тому що справедливі й спрямовані на добро.

На віче приходить Тугар Вовк зі своєю пишною дружиною. Він із погордою заявляє, що, як і вони, слуга князя. Тухольці не визнають князя своїм паном, бо той про них не турбується, не захищає їх. Права ж громадські вони самі давно встановили й живуть за ними щасливо вже довгий час. Князь не може називатися справедливим, якщо кривдить своїх підданих, роздає їхні землі. Боярин сказав, що одержав такий подарунок за заслуги — проливав свою кров у двадцяти битвах.

На це Захар Беркут відповів, що то все розбійницькі війни. І закликав громаду свідчити, хто може, про те, який Тугар воїн. На подив боярина, вийшов один дуже покалічений чоловік, Митько Вояк, що давно вже прибився до села. Він хотів сказати, що Тугар — зрадник, але той його зарубав на місці й цим підтвердив свою провину. Тухольці вирішують прогнати боярина зі своєї землі.

Двоє вершників їхали вузькою гірською стежкою. Один — чоловік у літах, в рицарських обладунках, при зброї. На лиці — гнів, невдоволення, якась сліпа завзятість, Другий їздець — молода, гарна дівчина з довгим золотисто-жовтим волоссям, теж при зброї. Вона милується краєвидом, хвалить країну, а їздець різко їй відповідає, що тут поганий народ. Мирослава розпитувала батька, куди їм їхати, коли їх вигнано з Тухольщини, і чи не попросити громаду прийняти їх до себе.

Раптом вони зупинилися перед морем вогнів та наметів у стрийській долині. Це були монголи. Тугар Вовк зізнався, що це його союзники, що він ладен спілкуватися з будь-ким, аби помстися смердам за кривду. Мирослава, почувши, як батько говорить монгольською мовою, здогадалася, що він знається з ворогами давно, що шепталися про його зраду ще в княжому дворі не даремно.

У дівчини не вистачило сили покинути батька, й вона пішла ні ним до монгольського воєводи Пети. Той подарував Мирославі охоронний перстень, але заборонив залишатися в таборі.

IV

Захарові Беркуту приснився дивний сон — ніби падає священний камінь Сторож. Тривожні передчуття збуваються — йому повідомляють, що якісь страшні чорні люди побили тухольських молодців біля боярського дому, серед них і Максима Беркута.

Громада зібралася на майдані. Одні радили битися до загину, піші — зробити в тіснині засіки й відбити ворога. Захар Беркут (казав, що відбиті від села монголи кинуться на інші громади. Треба розбити нападників. Але сили малі, і як це зробити —

поки що ніхто не знав.

Раптом тухольці побачили людину на коні, що спускалася з гір. Це була Мирослава. Дівчина сказала, що Максим не загинув, він у полоні, а вона просить Захара бути їй за батька, бо відмовляється від свого рідного, який став зрадником. Мирослава передає пораду Максима, як знищити монголів: треба покинути село в долині, піднятися в гори, а коли вороги прийдуть, відрізати їм вихід.

Так і сталося. Монголи вдерлися в безлюдну Тухлю, спалили її, а коли спробували вийти з тісної котловини, їх зустріли засіки й стріли тухольців. Бурунда-бегадир звинуватив Тугара Вовка у подвійній зраді. Боярин зрозумів, на яку слизьку дорогу він попав, і став шукати вихід. Згадав про полоненого Максима й звелів вартовим розшукати його. Юнак був ледь живий, і Тугарові стало його аж трохи шкода. Боярин сказав, що може врятувати життя Максима в обмін на вільний вихід монголів із гірської котловини. Максим не погодився, але тут прийшла Мирослава. Вона порадувала Максима тим, що тухольці на чолі з його батьком винайшли спосіб, як знищити ворожу силу. І запропонувала йому втекти за допомогою персня Пети. Молодий Беркут відмовився, бо не хотів наражати дівчину на небезпеку.

V

Тугар Вовк поїхав із дочкою до Захара Беркута, сподіваючись, що він погодиться випустити монголів із пастки за звільнення сина. Але Захар не пішов на це, знаючи мстиву натуру ворогів і боячись піддати небезпеці сусідів.

Мирослава намагається втримати батька, але той іде в монгольський табір.

Тухольські майстри під керівництвом мужньої дівчини виготовили машини для метання каміння. Потім тихо пішли всією громадою до священного каменя Сторожа, повалили його й перегородили річку. Захар звертається до Сонця й молить про допомогу в боротьбі з хижими нападниками.

VI

Тугар повідомляє Максимові, що батько не захотів міняти його життя на вихід монголів, але все одно сила соломі ломить. Максим сказав, що знає таємний вихід із котловини і може вивести монголів. Боярин, здивований і зраділий, приймає пропозицію, велить розкувати юнака. Максим зумисне довго шукає лаз, аж поки води із загородженого потоку набралось достатньо багато й вона залила підземний тунель. Монголи намагалися зупинити воду, але марно. Бурунда сказав, що, хоч Максим і виконав свою обіцянку, його не відпустять, поки монголи не вийдуть із цієї долини.

VII

Вода все прибувала, монголи поробили купи з каміння й стояли на них. Тухольці не стали чекати, поки вода повністю поглине ворогів, поприв'язували пні до ялин і пустили за течією, щоб ті розбивали купи каміння, як тарани. Потім позв'язували плоти, на них стали сміливі лучники й попливли добивати монголів. Скоро на найбільшій купі залишилася тільки сотня воїнів, Бурунда, Тугар Вовк і Максим.

Боярин запропонував тухольцям віддати полоненого за життя й вільний вихід. Ті хотіли погодитися, але Захар сказав, що ці монголи приведуть інших, і тоді тухольцям

не вистояти. Він твердою рукою спрямував на ворогів камінь з найбільшої металльної машини. У той момент, коли Бурунда замахнувся мечем на Максима, Тугар Вовк вихопив свій меч і відрубав руку бегадирові. Бурунда втратив рівновагу й потягнув за собою у воду Максима. А ще через мить на голови бусурманів упав камінь. Від Бурундового війська не залишилося й сліду. Усі завмерли. Раптом радісний крик пролунав знизу — молодці побачили, що Максим, живий і здоровий, виринув із води.

Юнак кинувся до поблідлого батька, до Мирослави, що знепритомніла. Дівчина прийшла до тями й запитала, де її батько. Їй сказали, що там, де важать його добрі та злі діла, і треба молитися, щоб добрі переважили.

Захар благословляє Максима й Мирославу, потім звертається до громади із закликом бути дружною, згуртованою, і тоді ніхто її не зламає. Сказав — і не стало його.

Багато пройшло часу. Збулося віщування старого Захара Беркута. Давнє громадянство забулося, та чи не час його відродити?

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

В історичній повісті І. Франка "Захар Беркут" змальовується, як жителі гірського села Тухля зуміли не лише зупинити багатотисячне монгольське військо, а й знищити його. У цьому їм допомогли мужність, згуртованість, кмітливість і навіть сама природа рідного краю. Заради перемоги над ворогом Захар Беркут пожертвував життям сина, і лише щасливий випадок урятував його. Готовий до самопожертви заради батьківщини й Максим Беркут. Мирослава, відмовившись від батька-зрадника, стає на бік справедливості. Твір закінчується щасливо й дає добрий урок нащадкам, які часто забувають, що громада — велика сила і що щастя кожного залежить від свободи вітчизни.